

Bouwblokken en pleinen in Gent, archeologisch onderzoek op het Emile Braunplein, de Botermarkt en de Belfortstraat (O.-VI.)

Bru Marie-Anne & Vermeiren Geert

OVERDRUK UIT:

Kroniek Archaeologia Mediaevalis, Namen, 2011, nr. 34, p. 22-26.

Bouwblokken en pleinen in Gent, archeologisch onderzoek op het Emile Braunplein, de Botermarkt en de Belfortstraat (O.-VI.)

BRU MARIE-ANNE & VERMEIREN GEERT

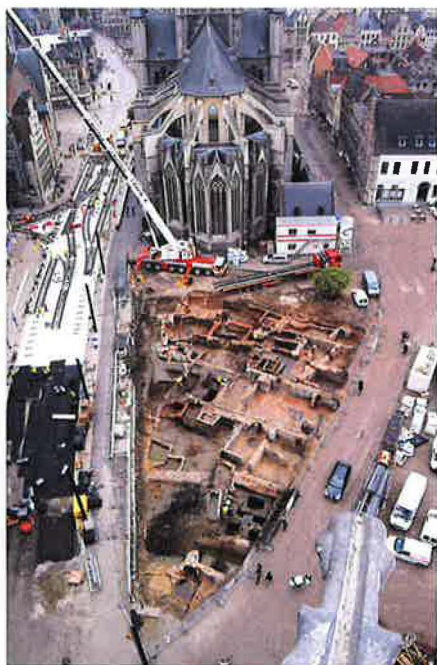

Fig. 1: Luchtfoto van het bouwblok ten zuiden van de Korte Ridderstraat (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

In het kader van de KoBRa-projecten (opgravingsvergunningen 09-13103; 10-25051) werd sinds november 2009 een bouwblok onderzocht vanaf het midden van het Emile Braunplein (ter hoogte van de Korte Ridderstraat) en begrensd door de Sint-Niklaaskerk en het Goudenleeuwplein in het westen, het Belfort in het oosten en de Cataloniëstraat in het zuiden (Fig. 1). Dit onderzoek gebeurt onder leiding van de Stad Gent in samenwerking met de archeologen Griet Beldé, Veerle Hendriks, Marie Lefere, Bert Mestdagh, Thomas Pieters en Eline Van Heymbeeck van de N.V. Monument uit Ingelmunster. Een bijkomende steekproef werd uitgevoerd op het Sint-Baafsplein voorafgaand aan rioleringswerken. Aangezien de verwerking volop aan de gang is, wordt hier slechts een summier overzicht gegeven van de eerste bevindingen.

Bij het onderzoek van dit zuidelijke bouwblok op het Emile Braunplein viel onmiddellijk op dat men doorheen de tijd heel wat pogingen ondernomen heeft om straten te verbreden en monumenten 'vrij' te maken. In dit bouwblok was dit vooral zichtbaar aan de Cataloniëstraat. De huidige straat is duidelijk doorheen een voormalig bouwblok getrokken en is de opvolger van een uiterst smalle steeg, de *Cattesteghe*, die langsheen de bestaande rooilijn werd teruggevonden. De steeg werd een eerste keer tot straat verbreed in 1834-1836, in het kader van een reeks stedenbouwkundige initiatieven ten tijde van burgemeester Jozef Van Crombrugge. Een aantal verbindingssassen in de stad werden dan tot rechte straten aangepast, zoals onder meer de Brabantdam en de Cataloniëstraat. Daarvoor werden de bestaande huizen langs de *Cattesteghe* gedeeltelijk gesloopt en zo ontstond er een nieuwe rooilijn, die eveneens in de opgravingen te zien was. Bij het Zollikofer-de Vigneplan en het ontstaan van het Emile Braunplein als nieuwe stedelijke ruimte in 1897-1906 werden de huizen aan de noordzijde van de Cataloniëstraat bovengronds volledig gesloopt. Hierdoor ontstond een open zone tussen Belfort en Sint-Niklaaskerk.

Bij het archeologisch onderzoek werd voorts duidelijk dat dit bouwblok op een vrij organische wijze groeide. De bepalende factor hierbij was de handelsas Korte Ridderstraat-Donkersteeg. De zuidelijk gelegen *Cattesteghe* was duidelijk van secundair belang. Langs deze handelsas ontwikkelden zich de eerste monumentale patriciërswohnungen in de 13e-14e eeuw (Fig. 2).

Deze middeleeuwse Stenen worden gekenmerkt door een opbouw in Doornikse kalksteen en bijgebouwen in baksteen van groot formaat (>28 cm). In totaliteit werden

Fig. 2: Overzichtsplan met de verschillende middeleeuwse Stenen geprojecteerd op het oude kadaster (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

vijf van deze Stenen in dit bouwblok onderzocht. De twee meest noordelijke gebouwen situeren zich ter hoogte van het Goudenleeuwplein. Het meeste noordelijke huis, Steen S195, was in oorsprong volledig opgetrokken in Doornikse kalksteen. Tijdens het onderzoek werden eveneens de restanten van de centrale (ronde) zuil in Doornikse kalksteen aangetroffen. Meer naar het oosten lag Steen S25 dat zich kenmerkte door zijn Doornikse kalksteenmuren met blindnissen. Bij deze Stenen kon geen bijkomend onderzoek uitgevoerd worden naar hun aanpalende erven. Een doorgedreven niet-gepubliceerd archivalisch onderzoek geeft wel een duidelijk beeld van de verdere verkaveling in deze zone.

Meer naar het oosten, eerder centraal in de Korte Ridderstraat, bevond zich een derde Steen (R25, R27 en R6). Dit gebouw, eveneens uit Doornikse kalksteen, kenmerkt zich door zijn lengte. Het geheel had een binnenwerkse breedte van ca. 6.70 m, en een lengte van ca. 20.35 m. Uit onderzoek bleek dat de gevel van dit gebouw aanvankelijk 3.10 m meer naar het zuiden lag. Vermoedelijk werd de rooilijn van de Korte Ridderstraat tijdens de bakstenen verkaveling gedeeltelijk aangepast. Hierbij werd dit gebouw langer. Door de opbouw van de achtermuur was ook duidelijk dat dit gebouw aanvankelijk niet (of slechts gedeeltelijk) onderkelderd was. De fundering van de zuidmuur bestond uit twee spaarbogen met een centrale steun. De accumulatie van de verschillende lagen en de middeleeuwse kuilen bevestigen tevens dat hier zeker geen kelderruimte was. De kelderruimtes die bij de opgravingen zichtbaar waren, bleken later ingebracht. De muren met Doornikse kalksteen werden met bakstenen 'ondermetseld' (28,5 x 13/15 x 6,5 cm) om zo een bruikbare kelder te bekomen. Deze uitdieping ging gepaard met de uitbreiding van de kelder aan de zijde van de Korte Ridderstraat.

Fig. 3: Schoenleesten afkomstig uit ruimte 17 (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Een uitzonderlijk gegeven is het ingesloten Steen (R13) aan de kant van het Belfort, dat als enige over een open ruimte langsheen de Korte Ridderstraat beschikte. Het gebouwvolume had een oppervlakte van ca. 9,50 op 6,20 m en was volledig opgetrokken uit Doornikse kalksteen. Opvallend bij dit gebouw is zijn zogenaamd 'voortuintje' (R17) dat van de straat afgescheiden werd door middel van een afsluitmuur in Doornikse kalksteen. De westzijde van het tuintje werd begrensd door een bakstenen muur (29/28,5/27 x 14,5/13 x 7/6,5/5,5/5 cm). Deze ruimte die systematisch

werd onderzocht, werd doorheen de eeuwen gebruikt voor de aanleg van afvalkuilen. Eén van de opmerkelijkste vondsten handelt over een achttal volledige houten schoenleesten. Deze vondst kan worden beschouwd als een zeldzaam gegeven voor een middeleeuws leerbewerking- of schoenmakeratelier in Gent (Fig. 3). In deze archeologisch rijke zone werd eveneens een zoömorfe keramische nokbekroning in hoogversierd aardewerk aangetroffen.

Op de hoek van het bouwblok, waar de korte Ridderstraat overging in de Sint-Jansstraat, werden de resten van een in oorsprong middeleeuws huis aangetroffen. Op grond van waarnemingen in de 19e eeuw was dit al geïnventariseerd als Steen S17. Gebouwdelen, een zuilfragment en een haardplaats tekenden zich nog af zoals Auguste Van Lokeren in 1832-1834 en Armand Heins in 1902-1906 ze hadden gedocumenteerd vooraleer die bouwresten zouden worden vernietigd. Merkwaardig aan Steen S17, ook bekend als *De Grootte Croone*, is dat het gaat om een particulier huis, vermoedelijk uit de 13e eeuw, dat een tijd lang als schepenhuis heeft dienst gedaan.

Aan de kant van de vroegere *Cattesteghe* werden geen middeleeuwse Stenen opgetekend. Enkel in de buurt van het koor van de Sint-Niklaaskerk konden de restanten worden aangetroffen van een gebouw uit Doornikse kalksteen; deze was echter zeer fragmentarisch bewaard en had een lengte van ca. 5,80 en een minimale breedte van 4,50 m.

Bij al deze structuren in Doornikse kalksteen werden heel wat constructies in baksteen van groot formaat (>28 cm) aangetroffen. Deze structuren zijn te verklaren als nutsgebouwen, beerputten en dergelijke meer, die behoorden bij de achterliggende erven bij deze Stenen. Net zoals bij het bouwblok in het noordelijke deel van het Emile Braunplein was het niet direct mogelijk deze erven duidelijk af te lijnen.

In latere fases werden de bijhorende erven opgedeeld en herverkaveld. Deze verkavelingsgolf is aan de hand van verschillende baksteenformaten duidelijk te volgen.

De meest oostelijke archeologische doorsnede, binnen het kader van de KoBra-projecten bevond zich op het Sint-Baafsplein. De opeenvolging van de archeologische gelaagdheden en sporen toont aan dat daar onder alle middeleeuwse gegevens van de 9e en 10e eeuw, op die plaats ook nog vroegmiddeleeuwse sporen *in situ* bewaard waren¹. Topografisch gezien bevindt deze plek zich op de flank van de hoge zandrug die vanaf de Blandijnberg, ongeveer parallel aan de Schelde, naar de Zandberg loopt. Bij vroegere archeologische waarnemingen langsheen de Gouvernementstraat werden ook al Merovingische sporen (kuilen, keramiek) opgemerkt. Ze konden toen worden geïnterpreteerd als restanten van zeer verspreide prestedelijke bewoning uit de 5e-6e eeuw. Of de nieuwe vondsten bij diezelfde bewoning horen of tot een andere interpretatie leiden, zal verder onderzoek moeten uitwijzen.

Op 16 november 2010 werd gestart met het archeologisch onderzoek op de Botermarkt. Dit onderzoek gebeurde in samenwerking met archeoloog Ilse Huylenbroeck van het bedrijf Archaeological Solutions uit Mechelen. Voorafgaand aan de vernieuwing van de nutsleidingen werden zeven vlakken uitgezet aan de oostzijde van de straat, in het gedeelte van de rijweg. Reeds in 1997 werd aan de westzijde van de straat, onder het voetpad voor het Stadhuis, een opgraving uitgevoerd waarbij snel onder het huidige wegdek, de funderingen van het 14e-eeuwse schepenhuis van Gedele werden aangetroffen, evenals een Romeins brandrestengraf van ca. 100 na Chr., ingegraven in de zandbodem. In tegenstelling tot de opgravingen van 1997 vertelde de bodem aan de oostzijde van de Botermarkt een totaal ander verhaal.

Fig. 4: Doorsnede op de Hoogpoort (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Het meest noordelijke vlak, vlak 7, werd aangelegd waar Botermarkt en Hoogpoort elkaar kruisen, vanuit de wetenschappelijke vraagstelling of de belangrijke handelsas tussen Leie en Schelde die de Hoogpoort sinds de middeleeuwen was, een gelijkaardige opbouw kende als de uitvoerig bemonsterde Korte Ridderstraat (Fig. 4). Over de snelheid van accumuleren van materiaal ter hoogte van dit tracé kan voorlopig nog geen uitspraak worden gedaan. De bemonsterde profielen leren alvast dat er ter hoogte van het tracé op een bepaald

ogenblik een houten wegdek (ca. 11,50 m TAW) moet geweest zijn, samengesteld uit liggende paaltjes en afgezoomd met staande paaltjes. Dit wegdek lag op een zwarte organische laag. Het geheel was later afgedekt met opnieuw een donker organisch pakket. Wat de verhouding is qua tijd en relatie tussen de verschillende pakketten is wegens het recent afronden van het terreinwerk vooralsnog niet te interpreteren. Onder het organische pakket bevond er zich op bepaalde plaatsen een onregelmatige lens van homogeen grijs zand, onderaan afgeboord met

1. Met dank aan Dr. Koen De Grootte en Dr. Anton Ervynck van het VIOE.

een roestkleurig bandje ijzeroxide. Op een hoogte van ca. 11,00 m TAW tot ongeveer 10,70 m TAW was een grijsbruine zandige laag bewaard, die in verschillende vlakken op de Botermarkt en op het Emile Braunplein zichtbaar was, net boven de natuurlijke zandbodem. Dit pakket bevatte weinig materiaal, maar doet vermoeden dat het gaat om de “oude cultuurbodem” van vóór de activiteiten uit de volle middeleeuwen.

In het noorden van vlak 6 werd een muur in Doornikse steen aangetroffen die ongeveer de rooilijn van de Hoogpoort tussen het Stadhuis en het Sint-Jorishof volgde. De muur was ca. 70 cm breed en werd opgetekend over een lengte van 1,80 m. De bovenzijde bevond zich op ca. 12,00 m TAW en de onderzijde op ca. 10,83 m TAW. Deze muur had aan zijn oostelijke uiteinde een ingewerkte steunbeer richting Belfort. Deze was 70 cm breed en ongeveer 1,50 m lang. Het geheel in Doornikse kalksteen was reeds bij wegenwerken op het einde van de jaren '80 aan het licht gekomen als onderdeel van een lange muur richting Stadhuis en geregistreerd als S10 binnen het Stenenonderzoek. Bij deze registraties moeten wel enkele opmerkingen worden genoteerd. De afsluiting van de Botermarkt stopte duidelijk ter hoogte van de steunbeer en liep niet tot tegen het Sint-Jorishof, waardoor een doorgang overbleef die nu overeenkomt met de breedte van het huidige voetpad. Of deze muur dan wel tot tegen het Stadhuis liep, zal tijdens de opgravingen gepland in het voorjaar van 2011 duidelijk worden.

Het areaal van de Botermarkt, lang de *Plaetse* genoemd, situeert zich quasi op de top van de Zandberg. Net zoals lager op de helling aan het Emile Braunplein en het Sint-Baafsplein, getuigden sporen van diepe kuilen van het stelselmatige winnen van het voorhanden zijnde zand, waarschijnlijk om aan te wenden als bouw materiaal. Uit die vullingen werd materiaal gerecupereerd dat zowel in de 12e, de 13e en de 14e eeuw kan worden gedateerd. De *Plaetse* wordt beschouwd als het oudste plein aan de rand van de eerste omwalling. Kort na 1300 kreeg de *Plaetse* zijn officiële structuur met Belfort, wol- of lakenhal, de schepenhuisen en het hof van de kruisboogschutters van Sint-Joris. Vermoedelijk werd vanaf dan de ruimte ook daadwerkelijk als plein gebruikt en niet meer als site voor zandwinning.

Fig. 5: Overzicht van de opgravingen in de Belfortstraat (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De Belfortstraat (Fig. 5), aanvankelijk Borluutstraat, werd pas in 1900 aangelegd als verbinding tussen de Botermarkt en Sint-Jacobs en is er gekomen na het afbreken van diverse huizen die op het huidige tracé stonden en het optrekken van nieuwe op de nieuwe rooilijnen. Het project kaderde eveneens binnen de stadsvernieuwing onder burgemeester Emile Braun (1895-1920), die ijverde voor brede verbindingswegen. Tussen Hoogpoort en Onderstraat werd de Borluutstraat aangelegd, waarvoor een achttal huizen met hun bijgebouwen en erven werden onteigend. Bij de afbraak van het pand, nu oostelijke hoek Hoogpoort-Belfortstraat, werden talrijke registraties uitgevoerd die bij werfcontroles in 1985 werden bevestigd. Het ging om een rechthoekig Steen S2 waarvan bij de recente opgravingen de westelijke gevelmuur opnieuw werd blootgelegd. Deze was 90 cm breed, opgebouwd met blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met een beige kalkmortel. De bovenkant bevond zich op 11,86 m TAW; de onderkant was aangelegd in de zandbodem op 9,69 m TAW. Aan de westzijde van dit Steen bevond zich volgens het oude kadaster een smaller perceel waarvan

enkele muurresten werden opgetekend. De zuidgevel en tevens voormalige rooilijn van de Hoogpoort was op zijn beurt gedeeltelijk opgetrokken in Doornikse kalksteen (oostelijke deel, 12,33 m TAW). Oorspronkelijk moet deze muur bestaan hebben uit spaarbogen die in een

latere fase opgevuld werden met bakstenen (? x 10,5 x 5 cm). In het westelijke deel was in een latere fase een bakstenen trapconstructie aangebracht die deels tot in de straat gelopen heeft. De binnenzijde van de ruimte was bepleisterd en had een vloer van tegels in Doornikse kalksteen met een sterfputje voor de trap. Deze ruimte werd in het noorden afgesloten door een bakstenen muur (24,5/25 x 11 x 5,5 cm; ? x 12,5 x 7/7,5 cm) waartegen in het zuiden een tweede muur was aangebracht (23/23,5 x 11 x 5/5,5 cm). Een deuropening in het oosten leidde naar een kleine ruimte met een vloer (11,29 m TAW) van tegels in Doornikse kalksteen (34/35 x 33,5 x 5 cm). In een latere fase werd in het noorden van deze ruimte een bakstenen trapconstructie aangebracht met bakstenen van 21 x 11,5/12 x 5/5,5 cm. Ten noorden van de trap situeerde zich op het oude kadaster een klein open binnenareaal. In deze zone werd op 11,27 m TAW een waterput aangetroffen, opgebouwd met bakstenen van 23 x 11 x 5 cm. De bodemopbouw kende enkele vergravingen en was afgedekt met verschillende puinlagen. Merkwaardig waren in het oosten, tegen de natuurstenen gemene muur met S2, de twee aangetroffen bakstenen poeren (29/30 x 14 x 8 cm) met een tussenliggende afstand van ca. 3,00 m, die de basis hebben gevormd van een boogconstructie tegen de aanpalende patriciërs woning.

Ten zuiden van de oorspronkelijke bebouwing, op het tracé van de Hoogpoort, werd ook aan deze zijde van de straat een doorsnede uitgezet op wat de oude middeleeuwse handelsas moet geweest zijn. Ook hier is een nog verdere verwerking nodig vooraleer uitspraken te kunnen doen over eventuele dateringen. Door allerlei recente verstoringen was het niet mogelijk een verband te achterhalen tussen het tracé van de Hoogpoort en de afsluitende gevelrij op wat nu de Belfortstraat is. Opnieuw werd boven de oorspronkelijke moederbodem van de Zandberg een pakket aangetroffen (ca. 11,10-10,35 m TAW) van wat lijkt op versmeten grijsbeige zand en geïnterpreteerd kan worden als een oude cultuurlaag. In deze laag tekende zich een vierkant paalspoor af met vlakke bodem op ca. 10,00 m TAW. Bovenop dit pakket zaten de sporen van wat een oud loopniveau moet geweest zijn, gevuld met een grijsbeige homogeen zand. Het geheel was oorspronkelijk afgedekt met een dik organisch pakket (11,20-12,20 m TAW), waarin een latere vergraving tot in de moederbodem zichtbaar was.

Archeologische prospectie op de Markt te Lokeren (O.-VI.)

BRUGGEMAN JORDI, QUINTELIER ANS & REYNS NATASJA

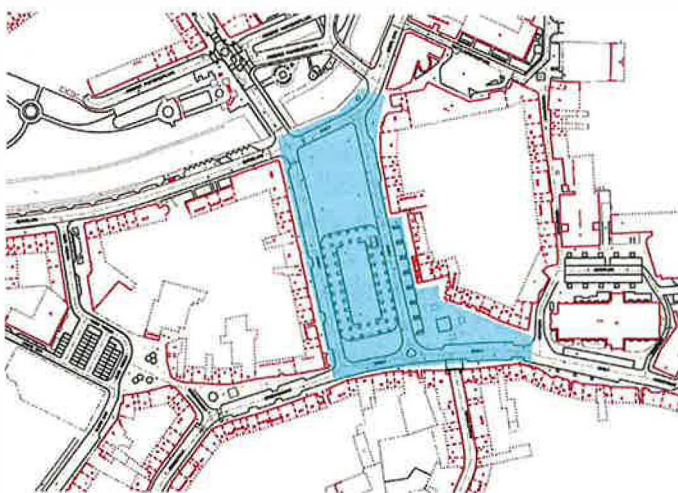

Fig. 1: Situering van het onderzoeksgebied

Naar aanleiding van de heraanleg van de Markt, met nuts- en rioleringswerken rond de Markt, werd een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uitgevoerd op de Markt in Lokeren, door All-Archeo bvba in samenwerking met de stad Lokeren (Fig. 1). Teneinde een inschatting te kunnen maken van de intactheid van het archeologisch erfgoed en de archeologische potentie werd naast een bureaustudie, ook een proefputtenonderzoek uitgevoerd. Er werden in totaal vier proefputten aangelegd, verspreid over het